

УДК 101:316.74:001

СПЕЦИФІКА ТЕОРЕТИКО-СОЦІОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Денисенко Н. В.*Викладач кафедри філософії**Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*

В статті здійснена спроба інтерпретації специфіки теоретико-соціологічних засад оснований інституціоналізації соціальної роботи в Україні, в контексті актуальності введення в соціологічну теорію її діалектичної перспективи. Об'єктивізація означена як діалектичний момент собственно соціологічного розуміння соціальних реалій. Фактором об'єктивізації виявляється інституціоналізація як соціальне конструювання реальності знання.

The article contains an attempt to interpret specifics of theoretical and sociological foundations of institutionalization of social work in Ukraine, in context of actuality insertion into sociological theory its dialectical perspective. The objectivation is specified as actually dialectical point of sociological understanding of social realities. The institutionalization as reality of social construction of knowledge reveals as factor of objectivation.

У статті здійснена спроба інтерпретації – специфіки теоретико-соціологічних засад інституціоналізації соціальної роботи в Україні – в контексті актуальності введення в соціологічну теорію її діалектичної перспективи. Об'єктивізація означається як діалектичний момент власне соціологічного розуміння соціальних реалій. Чинником об'єктивізації виявляється інституціоналізація як соціальне конструювання реальності знання.

Ключові слова: Об'єктивізація, інституціоналізація, легітимація, конструювання реальності.

Актуальність пропонованої тематизації зумовлена як потребою набуття соціологією соціальної роботи статусу наукової дисципліни, так і безглуздістю заперечення того, що «нинішній стан сучасної соціологічної теорії, не викликає бодай якогось ентузіазму» [1, 298]. Наочним прикладом негараздів у соціологічній теорії постає реальність загроз із боку «викривляючих уречевлень як соціологізму, так і психологізму» [1, 299]. Складнощі сприйняття соціальних явищ – в їх цілісності та єдності функціонування – носять об'єктивний характер, оскільки всі вони представляють собою неосяжне сплетіння взаємозумовлених зв'язків між їх суб'єктивними та об'єктивними чинниками. Отже, підставами актуальності тематизації послуговують об'єктивний характер складнощів осягнення цілісності соціальних фактів та незавершеність процесу інституціоналізації соціальної роботи в Україні.

Для постановки проблеми, до вирішення якої має покликання пропонована тематизація, в нагоді стануть ідеї П. Бурд'є. Серед останніх, у першу чергу, потрібно означити наступну. «Соціологія має включати в себе соціологію сприйняття соціального світу, тобто, соціологію конструювання бачення світу, яке в свою чергу, приймає участь у конструюванні цього світу» [2, 192]. З огляду на те, що соціологія як наука соціальна – «це, водночас, і нові способи мислення, які іноді конкурують із філософією..., і об'єкти мислення, в яких філософія могла б знайти

ґрунт для міркування» [2, 66], – постановка проблеми пропонованої тематизації може бути здійснена наступним міркуванням.

Об'єктивізація теоретико-соціологічних засад інституціоналізації соціальної роботи в регламенті вимог дотримання взаємозумовленого зв'язку між теорією та практикою інституціоналізації, про яку йдеться, з одного боку, та здобутками як провідної теоретико-соціологічної думки сучасності, так і класичних теоретиків останньої – з другого.

Виправданість наведеного вище формулювання проблеми дослідження в галузі становлення інститутів соціальної роботи та теоретико-соціологічного обґрунтування останньої спирається на розуміння того, що така робота має соціально-структурну значимість інституціоналізації процесу здійснення норм, що носять чітко виражене моральне забарвлення та мають значимість загально суспільного. Тут варто зауважити на тому, що фактичність взаємозумовленого зв'язку між виправданістю моральних норм та соціальною практикою – це найпевніша ознака діалектичної перспективи розуміння соціальних явищ. У цьому сенсі інституціоналізація є найпевнішим представництвом реальності здійснення цієї перспективи. Доречним є також і зауваження на тому, що ідея діалектики зв'язків між соціальним упорядкуванням та людською екзистенцією в соціологію була введена Марксом, котрий визнаний класичним теоретиком сучасності.

У контексті вище наведеного – та по аналогії з думкою Бурд'є про те, що соціологічне дослідження може відігравати роль «польової роботи в філософії» (*fieldwork in philosophy*) [2, 49], – видається можливим говорити про те, що практика та теорія соціальної роботи, що знаходиться в процесі її інституціалізації, є «польовою роботою» в царині введення в соціологічну теорію її ж діалектичної перспективи. Іншими словами, власне соціологічне бачення об'єктивності процесів інституціалізації соціальної взаємодії, взаємозумовлених зв'язків між змістом свідомості соціальних акторів та соціальним упорядкуванням, (в якому вони діють та яке вони творять шляхом соціалізації, соціального контролю та легітимації), – здатне відігравати роль своєрідного концептуально-методологічного та соціального інструментарію осмислення сучасного суспільства.

Наукова новизна пропонованої тематики полягає в тому, що вперше у вітчизняній літературі здійснюється спроба витлумачення – теорії соціології соціальної роботи [3] та практики інституціалізації останньої – в їх проекції на сферу проблематики розвитку інтеграції в сучасній теоретичній соціології. Сутнісним у вказаній попереднім міркуванням інтеграції є спроба означення взаємозумовленого співвідношення між об'єктивними та суб'єктивними чинниками соціальної реальності, об'єктивність якої стає надбанням свідомості людських індивідів. Рефлексивний характер сучасності та самореалізації особистостей вимагає власне соціологічної методології об'єктивації процесів інституціалізації, в тому числі, соціальної роботи.

Специфіка власне соціологічної методології, – що має глибокі та сутнісні кореспонденції з потребою внесення в соціальну теорію її ж діалектичної перспективи, (а така має сенс подолання опозиції, яка є «цілковито безглуздою з наукової точки зору», а саме: «між індивідом та суспільством» [2, 53]), – означена Бурд'є наступним чином. «Соціологія соціології» [2, 60] набуває статусу методу отримання можливості «об'єктивувати акт об'єктивації та об'єктивуючого суб'єкту» [2, 94].

У контексті вище згаданого наукова новизна визначається наступними моментами.

Означення процесу об'єктивації як процесу інституціалізації, яка – в термінах її складових (соціалізації, соціального контролю, легітимації) – носить характер соціального конструювання знаного в суспільстві як «реальність» [1, 31]. Означення об'єктивності суспільства як

діалектичного моменту процесу інституціалізації, результатом якої постає: людина як продукт суспільства, а суспільство як людський продукт [1, 102]. Подібним чином, визначається **мета тематизації**. Така означається як власне соціологічний спосіб осмислення феномену соціальної роботи в реаліях державотворення в Україні та набуття образу шляхів практичної реалізації теоретично визначеної стратегії та тактики реалізації цього феномену як соціального факту. Задачі, які підлягають вирішенню в процесі реалізації названої вище мети можна окреслити наступним чином.

1. Означити «соціальне конструювання реальності», – яке має сенс об'єктивації інституційних значень шляхом інституціалізації соціальної взаємодії та соціального упорядкування, очевидність легітимацій якого підтримується досвідом самовідтворення такого упорядкування, яке є похідною інституціалізації, – як власне соціологічний спосіб надання соціальній роботі вагомості соціально-структурного чинника.

2. Означити перспективу витлумачення інституціалізації соціальної роботи в Україні цариною набуття емпіричних даних для об'єктивації діалектичної перспективи соціологічної теорії, яка має сенс представництва взаємозумовленого зв'язку між соціальним упорядкуванням та легітимуючими його символічними універсумами.

У результаті реалізації названої мети та вирішення вказаних задач інституціалізація соціальної роботи мусить постати не лише похідною її теоретичних легітимацій (у традиційному сенсі), організації навчання та підготовки відповідного персоналу, але й як потужний теоретико-методологічний та соціальний засіб об'єктивації сутнісного в соціальній дійсності людського самозбереження.

Стосовно **ступеню дослідження** проблем об'єктивації феномену соціальної роботи варто зауважити наступне. Вітчизняні теоретико-методологічні розробки, що стосуються вказаної проблеми, здійснюються здебільшого в контексті історичного та культурологічного підходів. Сучасні вітчизняні дослідження проблем соціальної роботи стосуються уточнення вихідних загальнотеоретичних та концептуальних положень, специфіки методології, особливостей методик та технологій, історичного розвитку форм суспільної допомоги, визначальних аспектів соціальної політики, що викладені в працях таких російських вчених, як: Г. Ю. Бурлака, С. І. Григор'єв, П. Г. Гусякова, П. Д. Павлюнок, А. В. Бабушкін, М. П. Гур'янова,

Є. І. Холостова, М. В. Фірсов, О. О. Козлов. Серед українських дослідників вказаних проблем треба відзначити: В. П. Андрущенко, Р. І. Кравченко, І. В. Зайченко, І. І. Мигович, А. М. Бойко, Н. Б. Бондаренко, В. В. Бурлака, В. В. Грига, В. І. Полтавець, М. П. Лукашевич. Інституційний підхід до аналізу соціальної роботи як суспільного явища знайшов застосування в окремих працях російських науковців, але оскільки явище, про яке йдеться, досліджувалося в науково-історичному аспекті, то вказаний підхід залишається мало розробленим. Серед вітчизняних розвідок варто звернути увагу на дослідження умов інституціалізації соціальної роботи в Україні, яке було здійснене Г. М. Попович. Право на інституціалізацію соціології соціальної роботи стверджує М. П. Лукашевич.

Інституціалізація соціальної роботи є історичним процесом зміни форм суспільної допомоги від архаїчних до сучасної професійної діяльності, яка закріплюється на основі легітимації та професійного статусу соціальних відносин допомоги, які складають систему задоволення потреб вразливих верств населення «з порушеними умовами життєдіяльності» та людей з обмеженими можливостями.

У первісному суспільстві питання допомоги тим, хто опинився в скруті, вирішувалося інститутами сім'ї та родинних відношень. Протягом соціогенезу відбуваються ускладнення соціальних відношень, а саме: замість первинних інституцій питаннями соціальної допомоги починають опікуватися релігійні та громадські інституції, а в подальшому держава [4]. Для сучасного суспільства є характерним конституювання державних та громадських форм організації соціальної підтримки, в межах яких зберігаються риси первинних типів дій соціальної допомоги. Традиція соціальної допомоги, яка бере свій початок у габітуалізації (узвичаєнні) минулої людської діяльності, що стосувалася соціальної захищеності окремих індивідів, може послуговувати витоком сучасних процесів інституціалізації соціальної роботи в Україні, яка мусить здійснюватися в контексті її подальшого нормування, типізації, координації та інтеграції.

У контексті наведеного, інституціалізація діяльності, в тому числі й у галузі соціальної роботи, постає діалектичним процесом об'єктивації діяльності шляхом інтерналізації об'єктивності соціального упорядкування у змісті свідомості та екстерналізації цього змісту шляхом соціальної практики. Усіляка об'єктивація людської діяльності у вигляді інституту може бути охарактеризована в термінах «знання» та «реальність».

Найбільш адекватним виразом розуміння людини як власне соціологічного об'єкту може послуговувати формула, що виражена наступними трьома положеннями. «Суспільство – об'єктивна реальність. Людина – продукт суспільства. Суспільство – людський продукт» [1, 102]. Ці положення є засадничими в розумінні діалектичної перспективи соціологічної теорії.

Найбільш влучним та предметним виразом діалектичної перспективи соціологічної теорії може слугувати термін «соціальне конструювання реальності». Якщо не абстрагуватися від того факту, що теоретичні побудови соціальних фактів – це органічна складова легітимацій соціального упорядкування, які, в свою чергу, є дуже суттєвим моментом об'єктивацій, що здійснюються у вигляді інституціалізації соціальної взаємодії, – то неважко дістатися висновку про те, що теоретизування з приводу процесу інституціалізації, (в тому числі, соціальної роботи в Україні) є всі підстави вважати власне конструюванням соціальної реальності як такої. У вказаному налаштуванні думки й будуть розглянуті вище вказані мета та завдання.

Об'єктивація діалектичної перспективи соціологічної теорії полягає у виявленні взаємозумовленості зв'язків між об'єктивними та суб'єктивними чинниками соціальної реальності. Аналізуючи витоки інституціалізації, можна констатувати, що зародки останньої вже мають місце в габітуалізації (узвичаєнні) та типізації дій іншого та своїх власних [1, 89].

Таким чином, об'єктивність знання того, що в суспільстві вважається реальним, набувається в кожному пункті набуття свідомістю об'єктивності проявів дійсності, в тому числі соціального, тобто, в кожному пункті соціалізації індивіду та об'єктивації соціального упорядкування, як в процесі його створення, так й на теренах його самовідтворення шляхом соціального контролю, соціалізації та легітимації.

«Соціальне конструювання реальності» як своєрідний спосіб розуміння соціальних процесів, – ключовими термінами якого є об'єктивація, інституціалізація та легітимація, – постає дієвим скрізь, де: на основі узвичаєння та типізації рутинних дій, відбувається типізація як останніх, так і діячів; здійснюється легітимація інституційних значень, що передаються в процесі соціалізації та в реаліях соціального контролю; відбувається гармонізація об'єктивної та суб'єктивної реальностей, в яких мусить мешкати кожний з індивідів, що або підлягає соціалізації, або здійснює останню; відбувається фахова підготовка персоналу, не тільки власне, наприклад, для

соціальної роботи, але й освіти та легітимації в ній; вирішуються проблеми узгодження досвідів індивідуальної біографії та відтворення соціального упорядкування як такого, що володіє безумовним пріоритетом над індивідним існуванням.

Переваги соціального конструювання реальності як способу розуміння соціальних процесів зумовлені тим, що ним розширюються перспективи об'єктивної механізми взаємозумовленого переходу між суб'єктивними та об'єктивними чинниками соціальної реальності. У межах розширення застосування цього підходу в практиці інституціалізації соціальних явищ, наприклад, соціальної роботи, підлягають виявленню та вдосконаленню складові процесу взаємозумовленого переходу між об'єктивними та суб'єктивними чинниками реальності, що стала, стає чи може стати надбанням соціальної практики та свідомості.

Складовими процесу взаємозумовленого переходу між об'єктивними та суб'єктивними чинниками знаного в суспільстві в статусі реального постають: інституціалізація соціальної взаємодії; властива їй об'єктивна проявів соціальної, природної та психічної дійсності; легітимація само собою зрозумілого, належного, нормального, правильного тощо характеру явищ та речей, що залучені в процесі самовідтворення соціального порядку як царини дійсності людського самозбереження в статусі гідності людського існування.

До освоєння соціологічною теорією її ж діалектичної перспективи слушно видається позиція Е. Гідденса як провідного теоретика в галузі інтеграції в сучасній соціології, на творчість якого вплинула марксистська теорія. Гідденс вважає свою «Будову суспільства» розмірковуванням стосовно наступного вислову Маркса. «Люди самі творять історію, але здійснюють це не так, як їм спаде на думку; вони творять її за обставин, які самі не обирали, з якими безпосередньо зіштовхуються, які дані їм та успадковані від минулого» [5, 447]. Найбільш видатні теорії, що належать царині інтеграції в соціології, не уникли впливу Маркса. Так, Дж. Рітцер в процесі свого метатеоретизування дістається висновку, що творчість Маркса – найкращий «приклад інтегрованої соціальної парадигми» [там само].

Гідденс стверджує, що «рефлексивність сучасності проникає всередину особистості» й остання постає «рефлексивним проектом» [5, 491]. Вказане попереднім міркуванням означає справжність потреби розгляду особистості в її діалектичному зв'язку з інститутами

сучасного суспільства, тобто, як континуум, що має значно ширшу діалектику, ніж та яку, зазвичай, намагалися прилаштувати до чи то об'єкту, чи то суб'єкту. Це зумовлює те, що «особистість» та «суспільство» постають взаємозумовленими в межах глобального середовища» [5, 491]. Констатація того, що в реаліях рефлексивної сучасності особистість здійснюється як рефлексивний проект має ключове значення для розуміння суспільства як такого континууму, в якому – його суб'єктивні та об'єктивні чинники – знаходяться у взаємозумовленому зв'язку між ними. Адже, особистість тепер постає не просто похідною суспільства, а чимсь таким, стосовно чого можна розмірковувати, а головне, що можна не тільки змінювати, але й взагалі формувати.

Гідденс звертає увагу на справжню загрозу фундаментальної особистісної безглуздості. Підґрунтям останньої послугує те, що все значиме не тільки вилучається з повсякденного життя, але й, в значній мірі, приглушується. Значення може, водночас, тлумачитися в термінах і суб'єктивного, і об'єктивного, бо воно є похідною вибору, що здійснюється як одноосібно, так і спільно.

У світлі взаємозумовленого зв'язку між тим, що є значимим – як для суспільства, так й для особистості – та саморефлексією, неминучим постає висновок про те, що у світі, що настає, «на колективному рівні та в повсякденному житті моральні/екзистенціальні питання знову висувуються на чільне місце» [5, 492]. Гідденс, проаналізувавши велику кількість теоретико-соціологічних підходів, зробив наступний висновок. «Основною сферою дослідження в соціальних науках, згідно теорії структурації, є не досвід індивідуального актора та не існування якоїсь форми соціальної цілісності, а соціальні практики, що впорядковані в часі та просторі» [5, 448]. Інакше кажучи, будь-яка соціальна дія містить в собі структуру, а кожна структура передбачає соціальну дію. Таким чином дія та структура є нерозривним сплетінням у процесі людської діяльності чи практики. «Саме в діях та з їх посередництва агенти створюють умови, завдяки яким ці дії стають можливими» [5, 448]. Звідси можна зробити висновок, що дії не породжуються свідомістю чи соціальним конструюванням реальності, не створюються вони й соціальною структурою. Насправді ж, здійснюючись як актори, люди приймають участь у практиці соціальної взаємодії, й саме через цю практику створюється свідомість та структура. Саме в сенсі останнього положення виправданим є впевненість у тому, що реальність соціально конструюється.

На підставі розуміння об'єктивності як функції процесу інституціалізації соціальної взаємодії можна дійти **висновку**, що набуття об'єктивності знаного в суспільстві як реальності, насправді є соціальним конструюванням вказаних об'єктивності та реальності. Останнє міркування виправдане в тому сенсі, що процес інституціалізації містить такі його функціональні складові, як: соціалізацію індивідів, соціальний контроль взаємодії та індивідуальної поведінки, а також легітимацію соціального упорядкування. Це означає, що об'єктивність реальності та знання носить характер соціального конструювання, в ході якого відбувається виробництво людей людьми. Той факт, що в різних суспільствах або регіонах суспільства за реальність та знання вважаються різні речі [1, 12] – найбільш яскраве свідчення на користь того, що об'єктивність, у тому числі, суспільного є конструюваною. Отже, соціологія має досліджувати соціальні та концептуальні механізми (та їх складові) підтримки соціального упорядкування. Це означає існування взаємозумовлених зв'язків між соціальним ладом та легітимуючим символічним універсумом. Діалектичні зв'язки між символічним універсумом та інститутами – це найбільш яскраве свідчення на користь актуальності введення в соціологічну теорію діалектичної перспективи, предметним виразом якої є всі підстави вважати соціальне конструювання об'єктивності того, що люди знають як реальність у їх повсякденному житті. Якщо не абстрагуватися від того факту, що діалектичними моментами інституціалізації є не лише об'єктивність, але й інтерналізація та екстерналізація, то видається можливим говорити про гуманістичний вимір соціології, як науки, що має справу з людиною як з *людиною*. Об'єктом соціології вище вказаного ґатунку постає «суспільство, як частина людського світу, як створене людьми, що ними заселяється та таке, що, в свою чергу, створює людей у невпинному історичному процесі» [1, 302]. Оскільки процес інституціалізації соціальної роботи має сутнісні кореспонденції з вище наведеним визначенням об'єкту соціології як власне наукової дисципліни, покликанням якої є набуття соціологічного розуміння дійсності, то постає актуальним узгодження її теоретико-соціологічних засад із діалектичною перспективою соціологічної теорії, яка має сенс конструювання соціальної реальності, що є соціально значимою, тобто, визаною в статусі знаного.

Література:

1. *Бергер П., Лукман Т.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. «Медиум» М., 1995. – С. 323.
2. *Бурдьє П.* Начала /пер. с. фр. Pierre Bourdieu. Choses dites. Paris, Minuit, 1987./ – М.: Socio-Logos, 1994. – С. 288.
3. *Лукашевич М. П.* Соціологія соціальної роботи: право на інституціалізацію. <http://www.nbuv.gov.ua>.
4. *Попович Г. М.* Умови інституціалізації соціальної роботи в Україні. Автореферат на здобуття наукового ступеню кандидата соціологічних наук. К., 2004.
5. *Ритцер Дж.*, Современные социологические теории, 5-е изд., – СПб.: Питер, 2002. – С. 688.